

РОЗВІДКИ

Ірина Кривошея

ВОЛОДІННЯ БУНЧУКОВОГО ТОВАРИША АНДРІЯ ВАСИЛЬОВИЧА БОРКОВСЬКОГО ТА ЙОГО НАЩАДКІВ У XVIII ст.

Рід Борковських у другій половині XVII-XVIII ст. серед неурядової старшини представлений в усіх поколіннях, тому може слугувати яскравим прикладом історії значного військового товариства і неурядової старшини. У другій половині XVII ст. Василь Карпович Борковський обіймав високі уряди в козацькій адміністрації аж до генерального обозного, в проміжках між урядами він – військовий товариш. Всі його нащадки у XVIII ст. взагалі не займали урядів і належали виключно до неурядової старшини. Звання бунчукового товариша, яке рахувалося першим після полковника, цілком забезпечувало їм високий соціальний статус, дозволяло зберігати і примножувати економічну могутність. Довести це можливо, розглянувши детальніше володіння роду, особливо маєтності бунчукового товариша Андрія Васильовича Борковського та його нащадків у Чернігівському полку. Актуальність цього питання посилюється ще й через те, що їхній родовий архів був розпорошений ще в 60-х роках XIX ст. Дорогоцінні документи з архіву Дуніних-Борковських опинилися у руках «любителів»¹.

Значну увагу досліджуваному аспекту приділяв у своїй праці В.Л.Модзалевський². Теоретичний та конкретно-історичний матеріал про неурядову старшину та її володіння міститься у фундаментальній праці Л.Окиншевича³. Генеральному обозному Василю Карповичу Борковському присвячена стаття О.Лазаревського, в якій звернена увага також і на зростання їхніх маєтностей за різних гетьманів⁴. Досліджував початкову історію цього роду, а особливо роль Василя Карповича, у політичних подіях 70-80-х років XVII ст., В.В.Кривошея⁵. Також він приділив увагу і проблемі становлення неурядової старшини. Матеріали до історії неурядової старшини містять дослідження В.Панашенко⁶.

Дід бунчукового товариша Андрія Борковського Каспер (Карпо) був шляхтичем. Варто підтримати думку, що він був онуком люблінського земського писаря (Андрія Дуніна-Борковського герба «Лебідь», пізніше у XVIII ст. бунчуковий товариш Андрій і його нащадки пишуться то Борковськими, то як Дуніни-Борковські). Володів родовим селом Борківкою (яке, можливо, осадив⁷), згадується в документах у 1638 р. у зв'язку з наїздом на дім шляхтича Войцеха Косаковського у с.Крупичполі біля Ніжина⁸. Батько, Василь Карпович (1640-4.02.1702) – сотник вибельський (1668), чернігівський полковий сотник (1669, 1671), посланець Ігнатовича (1669) і Самойловича (1673) до Москви, товариш військовий (1672), полковник чернігівський (1672-1685), генеральний обозний (1685-1702), їздив з Мазепою до Москви (1689), володів с. Борківкою Березинської сотні (універсал Дорошенка 1668 та універсал Самойловича 1672)⁹, селами Авдіївка, Казилівка, Ховми з двома греблями на р. Убеді, на яких рудня і млин з одним каменем мучним у Понорницькій сотні, с. Бобровицею і млином на р. Рудці Грицьковській за Седневом з двома колами мучними Чернігівського повіту (універсал Самойловича 1672 р. згадує його як військового товариша з

великими заслугами, які здобував у походах «з дитиних лет». Ці військові заслуги винагороджувались маєтностями¹⁰, с. Лиственом Городницької сотні, с. Бакланова Муравейка, яке давно йому належало. У 1674 р. отримав царську грамоту на перелічені маєтності, оригіналом якої його нащадки володіли в 1730 р.¹¹. Надання царської грамоти в той період було явищем доволі рідкісним, що наводить на роздуми про вплив Борковського. У 1687 р. від нового гетьмана отримав гетьманський універсал на с. Орловку, с. Авдіївку з млином, с. Брусилів над р. Сновом, с. Тупичів з греблею і млином на р. Смячі, підтверджені у 1689 р. царською грамотою. Крім того, у 1691 р. від гетьмана отримав с. Шабалтасівку Сосницької сотні. В різні часи володів селами в окремих сотнях Чернігівського полку. Помер і був похований у Чернігові в Єлецькому монастирі. Був одружений двічі. Ім'я першої дружини не збереглося. Вдруге одружився з донькою сотника вибельського Марією Степанівною Шубою¹². Від другого шлюбу мав синів Михайла та Андрія.

Після смерті чоловіка Марія Степанівна 25 листопада 1704 р. отримала з дітьми гетьманський універсал на маєтності: «...на с. Брусилівъ и Перекопъ съ перевозомъ на р. Снови, Білоусской сотни на с. Бобровицу и Яцовъ, Городницкой сотни на с. Тупичевъ, Листвинъ, Пекаровку съ руднею, Понорницкой сотни на с. Холмы съ Камкой, Столенской сотни на с. Борковку, на млины на р.р. Стрижні, Снови, Смячи, Рудні, Убиди, Кистрі, на двори въ Чернигові и Седневі и на разныя другіе грунты; 16 ноября 1706 г. получила гетманскій универсалъ на те-же именія съ сыновьями Михаиломъ и Андреемъ; 20 февр. 1719 г. получила съ ними-же универсалъ на те-же именія»¹³. Володіння, отримані в спадок, зосереджувалися у сотнях Білоусівській, Городницькій, Понорницькій, Седнівській і Столинській. Серед млинів тільки в 3-х була військова частина (Римшиному, Лопатинському, Семенівському), більшість же (7 млинів по 2 камені із ступами та на Седнівській греблі 10 каменів) зведена власним коштом і куплена. Двори власні збудовані у Чернігові, Авдіївці, Борківці та Листвені, куплені у Тупичеві, Ховмах. До дворів і млинів належали орні грунти, сіножаті, гаї, ліси з бортним деревом, озера, ставки, займища та інші угіддя¹⁴.

З переліченого зрозуміло, що Андрій Васильович отримав у спадщину не тільки високий соціальний статус, а й значні володіння. Дата його народження (напевно, раніше 1690 р., адже у 1710 р. він побудував церкву у с. Листвені), як і дата смерті, точно не відома. В.Л.Модзалевський у розписі роду вказував, що помер до 1760 р., а в доповненні уточнив дату: помер раніше 1744 р.¹⁵ Справді, дані ревізій Чернігівського полку дозволяють стверджувати, що у 1743 р. він ще живий, а от у 1747 р. всі його володіння вже записані за синами, також бунчуковими товаришами Василем, Михайлом і Яковом¹⁶ (четвертий син Іван ще був малолітнім). У «сказках» про службу Василь і Михайло у 1756 р. повідомили, що служать у числі бунчукових товаришів з 1744 р., тоді Василеві було лише 19 років¹⁷. У 1750 р. дружина Андрія Борковського названа вдовою, що володіла житловим двором у с. Євтуховій Білоус¹⁸. Імовірно, помер він у кінці 1743 або на початку 1744 р., що підтверджує точку зору В.Модзалевського. Рідний брат бунчукового товариша Андрія Борковського Михайло, також бунчуковий товариш, був одружений з Параскою Данилівною Апостол, помер рано, до 1727 р.

Андрій Васильович Дунін-Борковський був двічі одружений. В першому шлюбі з донькою полкового переяславського судді Анастасією Іванівною Берло¹⁹. Високий статус і значні земельні володіння її батькові принесли три шлюби з представницями відомих старшинських родин Сомків, Щуровських-Рустановичів і Мазапет²⁰. Анастасія була донькою від третього шлюбу з Ганною Мазапет, яка була онукою одного з найбагатших власників Чернігівщини Бориса Грязного.

Після смерті першої дружини Андрій Борковський вступив у другий шлюб. Його обраницею стала донька генерального обозного Катерина Яківна Лизогуб²¹. Їй належали у Білоусівській сотні в с. Брусиліві 16 хат, Любецькій сотні в х. Красковському – 1 хата, Городницькій сотні в д. Пекурівці – 8 хат і в м. Седневі – 1 хата (1760); у 1765 р. жила в с. Новий Білоус. Будучи побожною, вона в 1768 р. подарувала Євангеліє в Пустинний Миронівський Богоявленський дівочий монастир²².

Перша згадка про Андрія як бунчукового товариша відноситься до 1727 р.,

коли він у цьому званні був у Сулацькому поході. Служив зі спадкових і наданих за службу володінь, які фіксуються 1729 р. в Генеральному слідстві про маєтності Чернігівського полку: «І. Село Бурковці – 39 дворів било полковое, а ныне владеет Черниговского полку бунчуковий товарищ Андрей Борковский, по универсалу гетмана Скоропадского, данному 1709 году за службы отца его генерального обозного в полномощную посессию в зупольную моць, а на полковничий ли уряд надлежало, того не означено»²³. Для підтвердження своїх прав на володіння Андрій продемонстрував фамільний архів з 8 цінних документів (оригінали гетьманських універсалів та царської грамоти 1674 р. і копія царської грамоти 1689 р.).

Серед інших його володінь, записаних серед маєтностей, за які йшла суперечка, с. Казилівка Понорницької сотні (242 двори), котре за Малоросійської колегії було відібране у дітей Полуботка і віддане Андрію Борковському, разом з с. Орловкою тому, що колись ним володів до смерті його батько; у с. Ховми 58, д. Камка 11, Радомка 15, с. Ольшаній 17, всього 101 двір, якими колись володів генеральний обозний Василь Борковський, а потім його син Андрій Борковський, бунчуковий товариш за универсалом гетьмана Скоропадського, «даному 1719 р. матери його Андреевой і ему за войсковие служби его отца в полномощную посессию і зупольную моць»²⁴. Також у володінні бунчукового товариша Андрія Борковського слідство зафіксувало в сотні Білоусівській в с. Брусилів 22, Бобровиці і Яцькові 59, всього 81 двір, які до полковництва його батька належали на ранг полковникам чернігівським; в сотні Городницькій в с. Листвен 55, Тупичів 59, д. Пекурівка 47, Рудня 19, всього 180 дворів²⁵.

В.Л.Модзалевський в поколінному розписі Борковських, описуючи володіння бунчукового товариша Андрія Борковського на 1729 р., використав дані генерального слідства про маєтності Чернігівського полку та додав відомості про млини і греблі у 1742 р.: «.. вь 1742 г. владел отцовской мельницей на р. Стрижні, вь полковой сотні; трема мельницами на р. Снови подь Седневомь; греблей вь с. Сахновкі; двумя мельницами Білоусской сотни на р. Білоусі при с. Евтуховомь Білоусі и при д. Свині; Городницкой сотни пятью греблями на р. Смячи и семью греблями на р. Рудні; одною мельницею Понорницкой сотни вь с. Холмахъ на р. Убеди, одною на р. Бобрике и одною на р. Олешні...»²⁶. Дані про млини та греблі Борковського на 1742 р. В.Модзалевським взяті зі списку водяних млинів Чернігівського полку 1742 р., але він не використав інформацію про їх назви: на р. Смячі 5 гребель (верхня, гніздицька, горошківська, погорлівська, політичницька, красногірська) та на р. Рудні 7 гребель (верхня нова, ковалівська, мокроусівська, лиственська, городянська, смичинська, петличнівська)²⁷.

Володіння, отримані від батька, Андрій Борковський зберіг і примножив. Основні його маєтності були у Білоусівській, Городницькій, Столенській, Седнівській, Понорницькій та Любецькій сотнях Чернігівського полку.

Найстарішою була родова маєтність у с. Борківка Столенської сотні. За ревізією Чернігівського полку 1732 р., він мав там ґрунтових підданих 17 дворів, малоґрунтових 15, убогих 22, разом 54 двори²⁸. За три роки до того за Андрієм Борковським у Борківці були записані 39 дворів, тобто бачимо прирощення володіння. Проте вже наступна збережена полкова ревізія 1739 р. фіксує в цій маєтності лише 24 двори посполитих²⁹, а ще через рік, у 1740 р. – 30 дворів посполитих, 3 двори найманих людей, приїжджий та шинковий двори³⁰. Полкові ревізії 1741 та 1743 рр. доносять до нас відповідно дані про 31 (1741)³¹ та 40 посполитих дворів, приїжджий двір на 2 хати та шинок (1743)³². Стверджувати про зменшення маєткового комплексу в даному випадку не варто. Різницю швидше треба пояснювати людським фактором та різною методикою складання ревізій. У вказаних ревізіях записані лише посполиті двори і не згадані підсусідські та служительські (для порівняння дивись далі володіння Василя Андрійовича Борковського в Борківці у 1750 р.). Отже, родова маєтність Борковських була значно більшою, ніж це показано в ревізіях 30-х років XVIII ст.

Любецька маєтність Борковського складалась із куплених у 1737-1739 рр. ґрунтів. Основу було закладено купівлею володінь значкового товариша Андрія Омеляновича Красковського у 1737 р.: «Я Андрей Омелянов Красковский значковий товариш Черниговского полку у сотне Любецкой в ґрунтах Кротинских и на урочищі Заруцковщині разніе угодія отцовскіе і дедизніе природним правом мне по духовной

бабки моей Григориёвой Бокожовни и по духовной отца моего Омельяна Красковского мне достали, а именно: в Кротинщине в острове Щедрове двор з будинком и со всем як в себе имеет строение до того двора надлежит речка прозывается Щодравка на которой мельница моя в одном коле там же устроенная мною рудня з надлежащим до ней інструментом и при той рудне 7 хат в которых рудняне живут да в особливых за речкою Щедровою в деревне Коробках 7 же хат з огородами к тем хатам надлежащего поля пять нив засевома на пять четвертей, и близ жилого моего двора гумно з всемо там же в город на четвертку да пуца край двора моего ж вдоль на две версти а шири на версту с разними сябрами имеючаяся, другая пуца в островах Заречковском и Мурашковском в которых островах четвертая часть во всем не певная пана Иана Семенова сна Лизогуба купленная а три части в тих же островах пополам же мне з ниже паном Иваном Лизогубом в той же пуце бортного дерева моего числом соть две, а с пчолами дерево двадцать да за речкою Нерадчею в лузе сіножать и озеро з ниже паном Иваном Лизогубом пополам все тіе више означеніе угодія мой и власніе в пуцах части з землею як я сам владел продал по доброй воле з завету жени моей бунчуковому товаришу его милости пану Андрею Дунену Борковскому за п'ять сот 70 рублей готовой суми которую суму всю сполна до рук моих...»³³.

У наступному році Андрій Борковський купив у кротинських козаків Матвія, Кирила та Івана Кононенків, Якова, Петра та Семена Іваненків, Кузьми Обитоцького острів Заковбасівщину, який межував з островом Зерецького Микитин Брід, Лопатівським болотом, Вовчим бродом та р. Заковбаскою, заплативши загалом 104 рублі 60 копійок³⁴. Це значні спадкові (дідизні і батьківські) козацькі володіння, які склалися з ґрунтів з бортним і не бортним деревом. Тоді ж поруч з купленою Заковбасівщиною у козака Матвія Кононенка за 4 рублі придбав предківську частину острова Запроходського з великим лісом, дібровою, сінокісною землею, з усіма угіддями «помеж полуговую дорогу, з другого по перетоцку речку, з третьей по мокреце болото»³⁵. Семендяївську частину Любецької маєтності Борковський купив у 1738 р. в жительки с. Семендяї Параски Андріїхи Семендяїхи, яка продала дідизний, батьківський козацький ґрунт «з землею и зо всяким деревом, з угодія и сеними покосами за 40 рублей за 2 четверти жита и 2 четверти гречи» разом з сином Яковом Семендяєнком і донькою Феодосією Василюхою. Купча датована 27.06.1738 р.³⁶. У документі продавці детально описали продані ґрунти: «... на урочищах на прогоне нива в конце гребли на полосмик старой меры з берегом из ставом подовж гребли, там же на прогоне нива поблизу на четвертку новой меры; неподалеку от гребли дуброва из лесом прозывается Будища от рудки ґрунту а на київской пополовине з Лепехами на глуци нива ґрунту Семендяевского от дороги Кротинской по дороге Семендяевскую на четвертку старой меры з лесом дубровою тут же поблизу чрез чась ананьевской з лесом из дубровою от шляху семендяевского аж по р. Щедровку чрез шлях Кротинский нива на полосмак старой меры от двора Семендяева нива з лемою и дуброва ґрунту ананиевского чрез шлях по р.Щедровку, там же неподалеку Ананьевского ґрунту у переточного млина дуброви часть немалая також як і на Будище по половине с Лепехами, там же неподалеку от Семаков под слободкой Мохначи Ананьевского ґрунту нивка прозывается Ананієве Селище на полчвертку з садом, лесом і дубравою згодною на поле и сение покоси идет от упомянутой слободки Мохначи аж под деревню Селище и по Глубокий Яр у деревни Семендяях двор з огородом мерой на четвертку старий з хоромним строением обветшалым з садом и померок идучий от двора мерой на осмак долиною по шлях Кротинский, там же через дорогу на повторі четвертка нива без дуброви, чрез урочище нива прозывается Ананьевская на полосмак старой меры з дубровою, там же чрез между красковскую у городка нива на полосмак старой меры у шлях семендяевский а к ґрунту ананьевскому, там же нивка к ґрунту клиговского на полчверти з дубровою по р.Клиговку, там же чрез между Гузлеву нивка мерою на четвертку з дуюровою і лесом по р.Клиговку, там же на Клигове нива помежная Красковской и Лизогубовой мерой на полосмак з дубровою и лесом по р.Клиговку, дуброва и лес от шляху Семендяевого з могилою Семендяевою к ґрунту Ананьевскому до р.Клиговки на урочище Биндугах над озером Болгичем нивка на том урочище, нивка другая ґрунту Ананьевского з воротами покосними сеножатями первая в берегу Днепра на 50 воз з Лепехами в половине, в попового стану в змеях сеножать з Лепехами пополовине на осередку сеножать з Лепехами потом на урочище

Уроките, сеножать з Лепехами пополам там же сеножать малая прозиваемая в Лузе помежная з Семендяевой Великой з Лепехами пополам..»³⁷.

У 1739 р. Андрій Борковський розширив Любецьку маєтність, придбавши у козака Григорія Веремеєнка, тоді жителя д. Сядрич Білоусівської сотні, двір і володіння до нього у с. Семаки Любецької сотні за 30 рублів. Ці володіння Григорій купив у 1723 р. у свого тестя Пархома Семака за 160 золотих монет («двір власний в Семаках з садом, гумном и зо всем поселением, який межує з паном Семеном Лизогубом з другого боку паном Саввою Рогозинским, тилом до річки Маравле воротами на улице и к тому двору грунты все пахотны и непахотны з лесом сеножатою и с деревом бортным и не бортным в урочищах прозиваемих Белухгах и Щедрове и Персточках що вси насеом як сам владел власное очистное и дедизное на вечность Грицку Веремеєнку козаку старицкому своим зятеві») ³⁸. У ревізіях Чернігівського полку 1739-1740-х років любецька маєтність Андрія Борковського описується скупо: у 1739 р. при хуторі Красковському млин і 3 двори підсусідків, у д. Коробки 5 дворів підсусідків³⁹; у 1740 р. при млину Красковському 6 дворів підсусідків, у д. Коробки 8 дворів підсусідків, у д. Семендія 1 приїжджий двір⁴⁰; у 1741 р. при х. Красковському 5, д. Коробки 8, д. Семендія 1, всього 14 дворів⁴¹; у 1743 р. при х. Красковському приїжджий двір і 5 дворів посполитих, у д. Коробках 8 дворів посполитих, в д. Семендія 1 двір приїжджий⁴².

Така сухість ревізійних даних різко контрастує з інформативністю купчих. Можна тільки здогадуватись, якими були насправді інші, ще значиміші маєтності Андрія у Городницькій та Понорницькій сотнях. Маєтність Борковських під Любечем у 1795 р. вже належала сотнику Корицькому, який вніс копію купчої на хутір в книги Чернігівського повітового суду⁴³.

Одним з найбільших був маєтковий комплекс у Городницькій сотні. В генеральному слідстві про маєтності у чотирьох селах за Андрієм Борковським записані 180 дворів. А вже згідно з полковою ревізією 1732 р., у с. Тупичів - 6 ґрунтових, 34 малоґрунтових, 26 убогих, разом 63 двори; у с. Листвен - 15 ґрунтових, 59 малоґрунтових, 35 убогих, разом 108 дворів; у с. Пекурівка - 11 ґрунтових, 21 малоґрунтових, 13 убогих, разом 45 дворів; у с. Рудня Полетичинська - 3 малоґрунтових і 9 убогих, разом 12 дворів⁴⁴. Разом у 1732 р. в цій маєтності у тих же чотирьох селах 228 дворів. У наступній ревізії 1739 р. знаходимо такі дані: у с. Листвен - 52 двори посполитих, 3 підсусідків, у с. Тупичів - 26 дворів, у д. Пекурівці 38 дворів, у д. Руді Полетичинській 4 двори, у д. Гніздище - 4 двори, в Гуті Деханівській - 6 дворів, разом 130 дворів⁴⁵. Через рік загальна кількість дворів зменшується до 115: в с. Листвен - 47 дворів посполитих, в с. Тупичів - 29, в с. Пекурівці - 32 двори, в Рудні Полетичинській - 5 дворів, в Рудні Гніздівській - 6 дворів, в Гуті Деханівській - 5 дворів⁴⁶. У 1741 р. у Тупичеві 36 дворів, у Листвені 42, Пекурівці 35, в Рудні Гніздівській 6, в Гуті Деханівській 6, Рудні Полетичинській 4⁴⁷. Разом 129 дворів. У 1743 р. в тих же населених пунктах за Андрієм Борковським записані 168 дворів⁴⁸. Кількість дворів протягом 15 років коливається від 115 до 228. Якщо простежити загальну чисельність дворів у даній маєтності, яка була розділена між синами Андрія після його смерті, то побачимо таку картину: у 1747 р. - 160 дворів, у 1750 р. - 182 двори, у 1755 р. - 112 дворів, у 1760 р. - 313 хат, у 1768 р. - 235 дворів⁴⁹. Така різниця в чисельності дворів може пояснюватися, окрім вказаних на прикладі маєтності в Борківці факторів, ще й бажанням власника приховати справжній розмір власності. Це в даний період ставало звичайною практикою, адже число різноманітних податків у російській державі щороку зростало і, хоча й не завжди прямо, зачіпало економічні інтереси великих власників.

Ще одна значна маєтність Борковського розміщувалася у Білоусівській сотні в селах Євтуховий Білоус, Брусилів, Бобровиччі, Яцівка, Скопичі та Липі. У 1729 р. в Брусиліві, Бобровиці і Яцькові налічувався його 81 двір⁵⁰. У 1739 р. він мав приїжджий двір та 4 двори посполитих у с. Євтуховий Білоус, двори житловий, шинковий та 14 дворів посполитих у с. Брусилів, двори приїжджий, шинковий та 16 дворів в д. Бобровиці⁵¹. У полковій ревізії 1740 р. в цій маєтності записані: власний приїжджий та шинковий, 18 посполитих і 3 підсусідських двори у с. Брусилів, житловий, 3 посполитих і 2 підсусідських двори в с. Євтуховий Білоус, 27 дворів і приїжджий в с. Бобровиці⁵². Наступного року мав у с. Бобровиці 15 посполитих дворів, в д. Яцеві 21 двір, в Скопичах 6 дворів, при Липі 1 двір, в

с. Брусилів приїжджий, 2 шинкових, 23 двори посполитих, у с. Євтуховий Білоус приїжджий та 7 дворів посполитих, в с. Бобровиці приїжджий і шинковий двори та 6 дворів служителів⁵³. Остання, за життя Андрія Борковського, полкова ревізія 1743 р. зафіксувала у цій маєтності у с. Євтуховий Білоус 7 дворів посполитих, у с. Брусилів 24 двори, в с. Бобровиці 21 двір, в д. Яцівці 22 двори⁵⁴.

Маєтковий комплекс у Понорницькій сотні склався з володінь батьківських, які Андрію після генерального слідства вдалося відстояти. Тоді, у 1729 р., це була одна з найбільших маєтностей: у с. Казилівка 232 двори, у с. Ховми 58, д. Камка 11, Радомка 15, сл.Ольшаній 17, всього 333 двори⁵⁵. Пізніше Борковський втрачає спірні сс. Казилівку та Орловку і надалі маєтність складається з населених пунктів Ховми, Камка, Радомка, Олешинська. У 1740 р. в с. Ховми було 2 шинки, приїжджий двір, 68 посполитих дворів, включно з 4 майстровими дворами⁵⁶. Наступного року в с. Ховми 61 двір та в д. Камка 21 двір, в д. Радомка 11 дворів, в Гуті Олешинській 3 двори посполитих та майстрових 5 дворів⁵⁷. В ревізії 1743 р. в Понорницькій маєтності Борковського записані у с. Ховми 43 двори посполитих та 5 дворів підсусідків, в д. Камка 20 дворів, в д. Радомка 9 дворів, в Гуті 7 дворів⁵⁸.

Андрій Борковський мав невеликі володіння у Седнівській сотні. Йому належали у с. Чорниші шинок і хутір під селом, гребля і 1 двір посполитих у д. Сахнівка, шинок у с. Микишин та в самому Седневі шинок, 3 млини, двір при млинах на 5 хат, в яких жили мірошники, 8 дворів підсусідків і 5 дворів посполитих (1732-1743 рр.)⁵⁹.

У Чернігові Андрій Борковський мав двір, млин на Стрижні, шинок, 5 дворів підсусідків та шинки у полковій сотні⁶⁰. У 1743 р. як житель Чернігівського полку серед інших бунчукових товаришів він позичив у скарб військовий з володінь («дому») з 382 дворів та 36 кіл млинових 21 рубль⁶¹. За матеріалами полкової ревізії 1743 р. в усіх його маєтностях записано разом 386 дворів.

Андрієва вдова Катерина Яківна у 1750-55 р. володіла житловим двором у с. Євтуховий Білоус⁶². Це єдине її володіння, яке фігурує у ревізіях. Усі основні маєтності значаться за синами. Можемо припустити, що в заповіті А.Борковський одразу розділив спадок між синами. Проте вдова Андрія Борковського була дуже заможною, мала й інші володіння, зокрема млини та пасіки, у 1754 р.: в сотні полковій на р. Стрижень нижче млина бунчукового товариша Михайла Андрійовича Борковського її пасіка, в сотні Білоусівській над р. Снов біля с. Брусилова хутір з кінним заводом, на лузі між Черніговом і селами сотні в лісі на р. Свинка гребля, млинок, сад і пасіка; на р. Білоус в с. Євтуховий Білоус гребля і млин її разом з козаками Барабашами; на струмку Руда, нижче д. Слободка Пятничного дівочого монастиря, пасіка; в сотні Городницькій на р. Смяч в с. Гніздище млин на 2 кола мучних та дві валюшні на 3 кола, на тій же річці в д. Рудня Полетичинська млин на два кола мучні і валюшня⁶³.

Старший син Василь Андрійович Дунін-Борковський (1725⁶⁴-1781) – бунчуковий товариш (1744-1781), служив з 1744 р., був у Глухові при зустрічі цариці в числі бунчукових товаришів, в 1749 р. отримав універсал ГВК на чин бунчукового товариша а указом Сенату призначений до польської прикордонної комісії комісаром, в якій перебував і у 1756 р.⁶⁵. Записаний до компуту бунчукових товаришів у 1763 р., як і його брати, хоча і без «сказки», тому що її не надали. У ревізії Чернігівського полку 1747 р. за ним записані у Городницькій сотні: у с. Тупичеві 54 двори (65 хат) посполитих, 1 підсусідків, в с. Листвен 65 дворів посполитих, 3 підсусідків, в с. Пекурівці шинок і 29 дворів (37 хат) посполитих, в Гуті Деханівській 9 дворів посполитих, шинок у с. Смячі; у Седнівській сотні: шинковий двір та 11 дворів підсусідків у Седневі, шинок у с. Ключкові, у Столенській сотні: в с. Борківка 51 двір посполитих та 2 двори ратушних служителів, які не підлягають дачам, приїжджий двір і шинок⁶⁶. У 1750 р. володів у Городницькій сотні: у слобідці Захланівській 11 дворів підсусідків; у д. Тупичеві 40 дворів посполитих і 28 дворів підсусідків; у Столенській сотні в с. Борківка 43 двори посполитих, 14 дворів підсусідків, 13 дворів служителів⁶⁷. У 1754 р. в сотні Городницькій за ним записані: на р. Руді за с. Тупичевим млин вишняк на 2 мучні кола, валюшня на 1 коло та млин Новий; на тій же річці через 2 версти млин вишняк Ковалівський на 2 кола мучних, валюшня на 1 коло та винокурний завод; за 4 версти від с. Смячина млин на 2 кола мучних, там же його млин Петличний на 2 кола мучних, на р. Лютиж його хутір Васильків з млином на 1

коло мучне; на р. Смячі в д. Кашпуровці млин на 1 коло мучне⁶⁸. В ревізії Чернігівського полку 1755 р.: мав приїжджий двір у Березному, у Городницькій сотні в с. Тупичеві - житловий та 58 дворів, в слобідці 7 дворів; у Седнівській сотні: приїжджий та 1 посполитий двір у с. Микишині, приїжджий і 1 посполитий двори у с. Дирчині, в Седневі 12 дворів посполитих, д. Чорниші 1 двір посполитих; у Столенській сотні в с. Борківці 51 двір посполитих⁶⁹. У 1760 р. володів в Городницькій сотні в с. Тупичів 61 хата, в сл. Деханівці 7 хат, у Седнівській сотні в с. Дирчині 1 хата, в с. Макишин 1 хата, Чарнишах 2 хати, с. Сахнівка 1 хата, в Столенській сотні в с. Борківці 3 хати⁷⁰. За часів Румянцевського опису Малоросії Василю Борковському належали в Городницькій сотні с. Тупичів 57 дворів посполитих, с. Диханівка 12 дворів посполитих та в Столенській сотні с. Борківка 71 двір посполитих⁷¹. У 1779-1780 рр., коли складався опис Чернігівського намісництва, бунчуковий товариш Василь Андрійович був ще живий і володів слобідкою Диханівкою при р. Смячі 14 дворів посполитих, хутором Кашпуровським при р. Смячі з плотиною, на якій «2 амбара о 2 колах», одне з яких належало Лизогубу, та в с. Невклі мав 1 двір посполитих. У продовженні опису в 1781 р. вже за його вдовою Феодосією записані: хутір Васильків з винокурнею на 8 котлів і 1 хатою робітників на р. Лютеж з плотиною, на якій млин на 1 коло, с. Тупичів, де вона жила (2 будинки, один на 6 покоїв, другий старий), в якому 77 дворів (80 хат) її посполитих, х. Ковалівський з винокурнею на 8 котлів і при ній 2 хати, а поблизу хутора на р. Рудні 2 плотини з «4 амбарами о колах»⁷².

Михайло Андрійович Дунін-Борковський (?-1730-до 1789) – служив з 1744 р. бунчуковим товаришем, а в 1752.21.03 на чин отримав універсал гетьмана Розумовського. У 1754 р. відправлений для «показання государственной границы с Полщой в полк Киевский в якої комісії я и понине (1756) нахожусь»⁷³. За ревізією Чернігівського полку 1747 р. мав володіння: у Білоусівській сотні в с. Бобровиця 16 дворів посполитих і 2 підсусідків, у Любецькій сотні в х. Борковському 1 двір підсусідків, в д. Коробках 5 дворів підсусідських; у Понорницькій сотні в с. Ховми мав житловий двір, шинок та найманих людей, 56 (65) дворів посполитих, у д. Радомка 3 двори посполитих та 4 підсусідків, у д. Камка 10 дворів посполитих та 11 підсусідків, х. Олещинський 3 двори посполитих та 3 підсусідків⁷⁴. У 1750 р. мав у Білоусівській сотні в с. Борківка приїжджий двір, у Волинській сотні в с. Козляничі 3 двори посполитих, у Понорницькій сотні в с. Савинки 53 (62) двори посполитих та 63 двори служителів, в д. Радомка 12 дворів посполитих, в д. Камка 26 дворів посполитих, в Гуті Олещинській 5 дворів посполитих та 1 двір служителів⁷⁵. У 1754 р. володів млином на р. Стрижень у полковій сотні біля с. Певці (збудованим незадовго до 1754 р., місцевість навколо млина була вкрита густим дубовим лісом, річка була широкою і в ній було багато риби, сліди млина і плотини зберігалися ще на початку ХХ ст.), в Любецькій сотні біля хутора Борковського мав млин над р. Симполе⁷⁶. Володіння Михайла у 1755 р.: у Білоусівській сотні в с. Бобровиці житловий двір, 45 дворів служителів та 2 двори посполитих підсусідків; у Любецькій сотні в с. Мякшунівці приїжджий двір, в с. Коробки 6 дворів посполитих, у Понорницькій сотні приїжджий двір та 82 (100 хат) двори посполитих у с. Ховми, при Гуті Олищенківській приїжджий та 6 дворів посполитих, в д. Камка 40 дворів, в с. Радомка 16 дворів⁷⁷. У 1760 р. в Любецькій сотні в д. Коробках 6 хат; в Понорницькій сотні в с. Ховмах 100 хат, д. Камка 44 хати, д. Радомці 16 хат, при Гуті Олишинській 14 хат. В Румянцевському описі серед його маєтностей записані в сотні Білоусівській: с. Брусилів 14 дворів посполитих, ґрунти і млини, куплені і надані за військову службу ще його дідові, генеральному обозному, та с. Бобровиця на р. Немлі 48 посполитих дворів⁷⁸. Був суддею Чернігівського земського суду (1772). Шляхтич який міг обирати і обиратися у 1782 р., мав 97 хат в Сосницькому та в Чернігівському повітах⁷⁹.

Яків Андрійович Дунін-Борковський (?-1740-раніш 1781) – бунчуковий товариш (1747-1763-?), почав служити і пожалований бунчуковим товаришем у 21.03.1752 р. Походів у цей час не було – тому не бував, укази із ГВК виконував, чин отримав за «безпорочні служби діда і батька»⁸⁰. Мав у Городницькій сотні в с. Листвен житловий двір, 2 шинки, 45 дворів посполитих і 40 дворів підсусідків у 1747-1750 рр., в д. Пекурівці 13 дворів посполитих і 14 дворів підсусідків⁸¹. У 1754 р. йому належали: в сотні Городницькій на р. Руда в половинному володінні

з сотником седневським Іваном Римшею млин Мокроусівка на 2 кола мучних і валушня на 1 коло, при с. Листвен їх же по половині млин на 3 кола мучних, через 3 версти на тій же річці млин Якова на 2 кола мучних та 1 валушня; на р. Смячі при х. Горошковою разом з козаками Горошками мав млин на 2 кола мучних і валушню на 1 коло, на тій же річці млин Горілий на 2 кола мучних і валушня на 1 коло, на тій же річці в урочищі Красні Горки млин на 2 кола мучних і валушня на 1 коло⁸². У 1755 р. мав у Городницькій сотні в с. Листвені житловий та 22 двори, в д. Пекарівці 25 дворів, в Рудні Полетиченській 6 дворів, в Рудні Гніздинській 4 двори⁸³. У 1760 р. в Городницькій сотні в с. Листвині 51 хата, слободі Листвинській – 52 хати, д. Пекурівці 55 хат, д. Рудні Полетиченській 11 хат і в хуторі Гніздинському 6 хат. Був підкоморієм Чернігівського повіту (1767-1772). За Румянцевського опису йому належали в Городницькій сотні с. Листвен при р. Рудні 107 селянських дворів, д. Пекурівка 50 селянських дворів, д. Руденка 9 дворів та хутір Гніздище⁸⁴. Депутат від Чернігівського полку «въ Коммиссію о сочиненіи проекта новаго Уложения» (1767).

За описом Чернігівського намісництва, синам померлого бунчукового товариша Якова Борковського належали: відставному поручику Миколі – х. Смяч і при ньому винокурня на 8 котлів при р. Лютежі в лісі, в якому 1 хата робітників та гребля, Погорілий млин на р. Смячі, на якій 2 млини на 4 кола; Василю Яковичу – х. Студенець на р. Смячі - 1 двір посполитих та винокурня на 7 котлів, д. Гніздище при р. Смячі з греблею, на якій 3 млини на 5 кіл, 13 дворів (15 хат) посполитих та в с. Листвен 31 двір та 4 бездвірних хати посполитих, спільне володіння з братом Андрієм Яковичем, поручиком, якому у Листвені належали 51 двір посполитих (54 хати) та на греблі частина млина спільно з Римшами, ще поручику Андрію Борковському належали х. Горнечщина з 2 хатами робітників, винокурнею на 11 котлів, яка працювала в зимовий час, та греблею на р. Горнечщина, на якій млин на 1 коло, слобода Столбовка на р. Богачі в лісі 9 дворів посполитих та його ж дві третини млина на 2 кола при хуторі Горошківському⁸⁵.

Троє старших синів А.В.Борковського розпочинали службу бунчуковими товаришами задовго до отримання відповідних універсалів. Василь служив з 1744 р. – універсал 1749 р., Михайло служив з 1744 р. – універсал 1752 р. Яків, хоча за універсалом почав служити бунчуковим товаришем з 1752 р., однак вже в ревізії 1747 р. записаний як бунчуковий. За звичаєм, він переймає батьківське звання бунчукового товариша. Подібна практика, особливо на військовій службі, не була рідкістю⁸⁶. Багато важив запис до компуту бунчукових товаришів, які могли служити без універсала багато років і тільки потім отримували підтверджувальний документ⁸⁷.

Усі онуки Андрія Васильовича Борковського у 80-х роках були бунчуковими товаришами і мали значні володіння у Чернігівському, Городницькому та Сосницькому повітах. Тільки за спадкоємцями чоловічої статі трьох його старших синів у 1781-1788 рр. числилося приблизно 7342 душі родових та 1060 душ куплених⁸⁸. Це була одна з найбагатших родин Лівобережної України.

Перелічені володіння представників роду Борковських не вичерпують всі їхні маєтності. Документи XVIII ст. не вповні збереглися, а збережені часто подають не всю інформацію, як, наприклад, в описі рік і річок 1754 р. писарі сотень Любецької, Седнівської, Волинської та Понорницької лише перерахували млини, не вказавши імен їхніх власників. Тоді як точно відомо, що якраз в цих сотнях Борковські мали значні володіння. Полкові ревізії, як ми бачили на прикладі маєтностей Андрія Васильовича, також подавали лише частину інформації. Це особливо яскраво демонструє порівняння ревізійних даних з даними купчих Любецької маєтності Борковського.

Таким чином, аналізуючи економічне становище родини Борковських, можемо стверджувати, що основу економічної могутності заклав генеральний обозний Василь Борковський, його син бунчуковий товариш Андрій примножив статки роду, а онуки і правнуки не тільки зберегли родові володіння, а й завдяки купівлі та шлюбом значно їх розширили. Як бачимо, не займаючи урядів, представники родини Дуніних-Борковських залишались у XVIII ст. серед впливових і заможних родів Гетьманщини.

Джерела та література:

1. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII-XVIII в. – К., 1884. – с. П.
2. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908.
3. Окиншевич Лев. Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст. //Записки наукового товариства імені Шевченка. – Том CLVII. – Мюнхен, 1948.
4. Лазаревский А. Генеральный обозный Василий Касперович Борковский (1640-1702) (к портрету). – Киевская Старина. – 1894. – Т.XLIV. – Кн.3. – С. 530-536.
5. Кривошея В.В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. – Вид. 2-е, доп. – К., 2004.
6. Панащенко В.В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині //«Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Том 2. Наукові студії. – К., 2004. – С. 291-347; Ї ж. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII-XVIII ст.). – К., 1995.
7. Лазаревский А. Генеральный обозный Василий Касперович Борковский (1640-1702) (к портрету). – Киевская Старина. – 1894. – Т.XLIV. – Кн. 3. – С. 530.
8. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С. 486
9. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687). /НТШ. – Київ – Львів, 2004. – С. 420-421, 650-651.
10. Там само. – С. 650-651.
11. Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка. – Чернигов, 1908. – С.103.
12. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С. 486
13. Василенко Н. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка. – Чернигов, 1908. – С. 428
14. Універсали Івана Мазепи (1687-1709). Частина II. //НТШ. – Київ-Львів – 2006. – С. 365-367.
15. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.2. – К., 1910 – С. 688.
16. ЦДІАК України. – Ф. 51. – Оп.3. – Спр. 19328.- Арк. 13зв. 144, 178, 224.
17. Там само – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 14037. – Арк. 162
18. Там само – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19357. – Арк. 16
19. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С.51, 487
20. Кривошея І.І. Козацька старшина Переяславського полку (1648-1782). //Дис. на здоб. наук. ступ. к.і.н. – Умань, 1998 - С. 85-86.
21. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.2. – К., 1910. – С. 688.
22. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С. 487.
23. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка (1729-1730 года). – Чернигов, 1892. – С. 103.
24. Там само. – С. 136, 138.
25. Там само. – С. 152.
26. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С. 487.
27. Список водяных мельниц Черниговскаго полка (1742 года) // Черниговские губернские ведомости. – 1872. – № 20.
28. ЦДІАК України – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19364. – Арк. 222.
29. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19322. – Арк. 306
30. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19331. – Арк. 72
31. Там само. – Ф. 51. – Оп.3. – Спр. 19337. – Арк. 211
32. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19342. – Арк. 349
33. ІР НБУ – Ф.І. – Спр. 66113. – Арк. 1.
34. Там само. – Ф.І. – Спр. 66108, 66110, 66111, 66112.
35. Там само. – Ф.І. – Спр. 66109. – Арк. 1.
36. Там само. – Ф.І. – Спр. 66115. – Арк. 1.
37. Там само. – Арк. 2
38. Там само. – Ф.І. – Спр. 66114. – Арк. 2.
39. ЦДІАК України – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 19322. – Арк. 292.
40. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19331. – Арк. 306.
41. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19337. – Арк. 2,211
42. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19342. – Арк. 45.
43. ІР НБУ – Ф.І. – Спр.66114. – Арк.1.
44. ЦДІАК України – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 19364. – Арк. 256зв.
45. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19322. – Арк. 368.
46. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19331. – Арк. 372.
47. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19337. – Арк. 218.
48. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19342. – Арк. 232.
49. ЦДІАК України – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19328. – Арк. 224,543, 644; Спр. 19357. – Арк. 545; Спр. 19356. – Арк. 380; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С. 488; Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – С. 83.
50. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка (1729-1730 года). – Чернигов, 1892. – С. 152
51. ЦДІАК України. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19322. – Арк. 16.
52. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19331. – Арк. 499.
53. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19337. – Арк. 211.
54. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19342. – Арк. 45.
55. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка (1729-1730 года). – Чернигов, 1892. – С. 138.
56. ЦДІАК України – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 19331. – Арк.72.

57. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19337. – Арк. 218.
 58. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19342. – Арк. 530.
 59. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19322. – Арк. 67; Спр. 19331. – Арк. 128; Спр. 19337. – Арк. 2, 218; Спр. 19342. – Арк. 185.
 60. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19331. – Арк. 13.
 61. ІР НБУ – Ф. І. – Спр. 57335. – Арк. 253.
 62. ЦДІАК України – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19356. – Арк. 65
 63. Описание рек и речек Черниговского полка 1754 году //Труды Черниговской ученой архивной комиссии. – Чернигов, 1908. – Вып.7. – С.12, 18, 20, 23, 37.
 64. ЦДІАК України – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 17699. – Арк. 18
 65. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 14037. – Арк. 162
 66. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19328. – Арк. 144,172,224,543,577,644.
 67. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19357. – Арк. 518,545.
 68. Описание рек и речек Черниговского полка 1754 году //Труды Черниговской ученой архивной комиссии. – Чернигов, 1908. – Вып.7. – С.35, 36,37.
 69. ЦДІАК України – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 19356. – Арк.271,352,380,412.
 70. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т.1. – К., 1908. – С.488.
 71. Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – С. 83, 101.
 72. Описание Черниговского наместничества (1781) Д.Пащенко //Черниговские губернские ведомости. – 1868. - № 6,7.
 73. ЦДІАК України. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 14037. – Арк. 168.
 74. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19328. – Арк. 374,400,493,697.
 75. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19357. – Арк. 16,639,649.
 76. Описание рек и речек Черниговского полка 1754 году //Труды Черниговской ученой архивной комиссии. – Чернигов, 1908. – Вып. 7. – С. 12,32.
 77. ЦДІАК України. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19356. – Арк. 65,86,197,621.
 78. Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – С. 19.
 79. ІР НБУ – Ф. І. – Спр. 66706-66718. – Арк. 28.
 80. ЦДІАК України. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 14037. – Арк. 169.
 81. Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19357. – Арк. 518.
 82. Описание рек и речек Черниговского полка 1754 году //Труды Черниговской ученой архивной комиссии. – Чернигов, 1908. – Вып. 7. – С.35,37.
 83. ЦДІАК України. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19356. – Арк. 352.
 84. Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1866. – С. 83-84.
 85. Описание Черниговского наместничества (1781) Д.Пащенко //Черниговские губернские ведомости. – 1868.- № 6,9.
 86. Панашенко В.В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині //«Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Том 2. Наукові студії. – К., 2004. – С. 294.
 87. Окиншевич Лев. Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст.//Записки наукового товариства імені Шевченка. – Том CLVII. – Мюнхен, 1948. – С. 47.
 88. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Т.1. – К., 1908. – С. 488-491.

Олексій Мітеров

ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Дослідження пореформеного селянського господарства, яке розвивалося в умовах модернізації аграрного сектора економіки і здійснювало перехід від епохи кріпосництва, панування натуральних порядків до ринкових, товарно-грошових відносин займає важливе місце в період реформування сучасного аграрного сектора України. Провідна роль у цьому секторі належала селянському господарству. Селяни впливали на соціальний, економічний, культурний розвиток країни, виступали головними виробниками матеріальних благ, зберігали та передавали традиції матеріальної і духовної культури, психологічні особливості народу.

Демографічний контекст зумовлений перш за все тим, що його основні показники – щільність, статевовікова структура населення, темпи приросту, середня тривалість життя - були тісно пов'язані з такими макроекономічними показниками, як забезпеченість економіки трудовими ресурсами, розмір ринку та величина податкових надходжень. Демографічна поведінка селянина ХІХ – початку ХХ ст. безпосередньо визначалася головним чином його поглядами на